

Občanská společnost mezi korupcí a „užíváním vlivu“?

Zneužívání vlivu je negativní chování, které v občanské společnosti připouštíme nejčastěji

Tereza Vajdová (NROS)

Podle názorů veřejnosti hrají neziskové organizace ve společnosti důležitou úlohu – pomáhají potřebným lidem, bojují proti státní byrokracii a brání demokracii. Stejná veřejnost se však, patrně v rámci celkově nízké důvěry ve společnost, dívá na neziskové organizace jako na potenciální „zápornáky“, kteří jsou schopni zneužít, co je jim dáno. Podle průzkumu Občanská společnost 2004 (STEM a NROS) souhlasí 45% občanů s tím, že „dobrovolné neziskové organizace často zneužívají svěřené prostředky“.

Neziskové organizace se často (a obvykle právem) prezentují jako zastánci pozitivních hodnot: demokracie, otevřenosti, tolerance a solidarity mezi lidmi. To však nemusí znamenat, že se některé negativní hodnoty mezi občanskými a zájmovými organizacemi nevyskytují. V rámci Indexu občanské společnosti jsme se v pilotním dotazníku ve čtyřech krajích ČR přímo zeptali na to, zda se v občanském sektoru vyskytuje (a) netolerance/rasismus, (b) násilné/agresivní prosazování cílů, (c) korupce, (d) finanční podvody, (e) nedodržování předpisů a (f) zneužívání vlivu organizací v její vlastní prospěch.

Výsledky dopadly ve všech krajích podobně – lidé u těchto otázek velice často odpovídali, že neví (čtvrtina až polovina všech respondentů). Nejčastěji „věděli“ respondenti o zneužívání vlivu organizací v její vlastní prospěch, kde odpověděly více než tři čtvrtiny respondentů. Podle třetiny z nich se zneužívání vlivu vyskytuje jen výjimečně nebo nikdy, ale podle 40% se vyskytuje občas a podle čtvrtiny dokonce docela nebo velmi často.

Vlastně by nás to nemuselo ani moc překvapit, protože v občanském sektoru často slyšíme stížnosti, že organizace spolu soupeří, nekomunikují, nespolupracují a příležitosti a informace si nechávají pro sebe. Co ale přesně „zneužívání vlivu“ znamená? Nabízí celou škálu interpretací, která může začínat „užíváním“ vlivu - kdo má vliv, ten jej samozřejmě používá, a takové jednání obvykle nepřekračuje normální meze. Někde uprostřed je lobování, které je u nás však převážně vnímáno negativně, a na konci stojí výslovné prorůstání organizací a hospodářských zájmů nebo politické moci.

Konkrétní příklady

Negativní chování v občanské společnosti bylo také tématem 4 regionálních setkání s lidmi z občanského, neziskového sektoru (uvádím příklady z diskuze i z dotazníků).

Příklady zneužívání vlivu začínaly u přehnané konkurence a rivality (*Organizace shodného programového zaměření místo dohody svolávají ve stejnou dobu stejnou akci na různá místa a tím si konkurují a také se ztrapňují jejich ambiciózní „vůdci“*) a dále zahrnovaly pestrou škálu jednání, které by se vešlo do kategorie lobování, jak je u nás negativně vnímáno: *prosazování projektů organizací jednotlivci v radě města; lobování některých vlivných organizací u zastupitelů kraje; obcházení dohod; vyšlapaná cestička přímo kradním; spolčení funkcionářů politické strany s firmou; atd.*

Na regionálních setkáních se hovořilo o „hledání cestiček“, tedy o nestandardních způsobech, jak dosáhnout svého, které ubírají prostor pro otevřenou soutěž. Hovořilo se o klientelismu či „já-na-bráchismu“. A hovořilo se o rivalitě a neochotě spolupracovat (*„tady je tolik sdružení zdravotně postižených a každé má svou poradnu“*). Na základě debaty jsme se pokusili definovat několik možných příčin toho, že je „zneužívání vlivu“ tak často uváděné jako problém.

Proč je „zneužívání vlivu“ tak časté?

Zaprvé, mnoho takzvaně „nepříjemné“ konkurence vzniká s tím, jak vznikají a zanikají sdružení, což souvisí s ještě nestabilizovaným stavem občanské společnosti. Když skupina lidí začíná, nezná pravidla a dělá to „pro vizi“, což jde „*dokud se neobjeví první padouch*“ nebo dokud se nezvětší majetek („*dokud jsme to dělali jako koníček, bylo to skvělé, v okamžiku, kdy se program postavil na peníze, tak se to do roka rozpadlo*)“ atd. Některé aspekty se prostě váží na tuto nestabilizovanou, neustále se měnící krajinu.

Zadruhé, vzájemná konkurence a rivalita se podle některých dá vidět jako důsledek soutěže o omezené zdroje - vše začíná u peněz, říká se v české občanské společnosti: „*Neziskovek je hodně, peněz na granty málo, poptávka převyšuje možnosti.*“

Zatřetí, situace může souviset s malou stabilitou zdrojů. Mění se pravidla, mění se výška a priority dotací, mění se zdrojová místa (přesun na kraje). Při každé změně může profitovat ten, kdo dřív získal správné informace. Nestabilita nahrává nestandardním řešením a nepřispívá k vytvoření předvídatelného prostředí a z toho plynoucí důvěry.

Vztah mezi „zneužíváním vlivu“ a korupcí

Regionální setkání přispěla k ujasnění vztahu mezi zneužíváním vlivu a korupcí. Zneužívání vlivu účastníci v diskusi chápali především jako rivalitu až jako – někdy nekalou - konkurenci o prostředky, o peníze. Naproti tomu korupce je vyhraněnější pojem, který označuje situaci, kdy si někdo z občanské společnosti nechal zaplatit, aby se vzdal ideálů nebo aby udělal vysloveně špatnou věc. Korupce není vyšlapávání cestíček a využívání konexí, kde se těžko hledá hranice mezi přípustným a nepřípustným. Je to mnohem výraznější, jasně a především úmyslně negativní chování.

A druhá důležitá věc – korupce je vnímána jako něco, co se pojí především s veřejnou správou a firmami, proto o ní nacházeli účastníci setkání řeč jen těžko. V jednom z regionů vůbec nevěděli, co o korupci v občanské společnosti říct, a diskuze se nakonec stočila k podezření na korupci ve veřejné správě při zadávání veřejných zakázek. To, co by bylo korupcí v případě úředníka a firmy, je v případě úředníka a občanského sdružení spíše zneužíváním vlivu.

Místo závěru úryvek z diskuze...

A: Málokdo si uvědomuje, že v občanské společnosti přibývá organizací, které oscilují od skryté podjatosti po otevřenou korupci. Vím o organizacích, které ustoupily od blokad určitých staveb, protože dostaly zapláceno, nebo naopak dostaly peníze, aby něco za úplatu zablokovaly. To je časovaná bomba, která občanský sektor může poškodit. Kdyby se za podobné věci nechal platit úředník, tak se to otevřeně nazve korupce.

B: Je přece normální, že jako jsou solidní a nesolidní firmy, tak jsou lepší a horší neziskovky.

A: Problém je, že nemáme nástroje, jak to rozlišit!

B: Ale já se necítím být v jednom pytli s těmi špatnými...

A: To je myslím chyba. Protože i když se tak necítíme, tak ve stejném pytli s nimi jsme. A já se bojím chvíle, kdy přijde jedna nebo dvě kauzy, které zdiskreditují celý sektor. Potom bude dlouho žít názor, proč se jich ptát, když jsou úplatní a zkorumpovaní. Je třeba o tom mluvit teď, abychom předešli větším škodám.

Výzkum Index občanské společnosti finančně podpořila Nadace VIA z prostředků CEE TRUST a podíleli se na něm studenti Katedry občanský sektor FHS UK. V rámci regionálního šetření jsme oslovili 116 představitelů nevládních neziskových organizací ve 4 krajích. 73 vrátilo vyplněné dotazníky (60%); z nich asi 60% se poté zúčastnilo regionálních setkání, která prohlubovala a upřesňovala výsledky z dotazníků. Negativnímu chování jsme na regionálních setkáních věnovali jednu hodinu.